

Escriptor

Joan Francesc Mira

Catalanisme: un lloc a Europa?

On cal situar l'arrel de l'uropeisme professat indiscutiblement pel catalanisme cultural i polític? L'autor d'aquest article afirma que l'uropeïtat dels catalans té la seva principal raó de ser en el fet de voler afirmar l'especificitat catalana enfront de l'espanyola, d'una banda, i en la voluntat reactiva de desmarcar-se d'un àmbit d'identitat i de pertinença que històricament ha resultat escassament atractiu i poc prestigiós; especialment perquè s'ha tractat d'un model d'identitat molt distant i diferent al d'Europa. Sentir-se més europeus que els espanyols ha estat una manera i una forma de buscar lloc en un àmbit amb connotacions més positives i de més prestigi. Tanmateix, cal tenir en compte que potser aquestes comparacions ja no segueixen tenint un fonament objectiu com el que hi havia fa cent anys. I, d'altra banda, la forma amb la que s'ha construït institucionalment la Unió Europea tampoc no es correspon avui amb la intensitat europeïsta d'alguns pobles sense estat.

Si d'alguna cosa no pot ser acusat el catalanisme cultural i polític és d'haver estat poc europeïsta. Potser fins i tot se n'ha fet un gra massa, en termes d'una certa innocència, d'aquesta passió europea que ha estat un factor contínuament actiu i present en la història del pensament i de les actituds que al nostre país poden ser qualificades com a nacionalistes. Fet i fet, el nostre «nacionalisme» ha estat sempre una mica peculiar: no ens hem cregut massa que som un poble o un país excepcional, cridat pel destí, per

la història o per la Providència a protagonismes exemplars, a difondre les llums i la raó per tot l'univers, a escampar la fe cristiana més enllà dels oceans, o a construir imperis. El nostre és un nacionalisme de país passablement modest, i ni tan sols ens sentim profundament i metafísicament víctimes de la injustícia universal, com els serbis o els polonesos. Quant als imperialismes de diversa magnitud, ara fa fins i tot una mica de gràcia rellegir Prat de la Riba quan, inflammat per les idees que circulaven a primers del segle xx, predicava un curiós «destí imperial» per Catalunya: un destí, i per això fa més gràcia encara, vist amb perspectiva, que anava necessàriament lligat a la intervenció en els afers espanyols, i la imatge un pèl fantàstica de la «Catalunya Gran». Perquè el fet és que una nació de dimensions efectivament reduïdes només molt rarament es proposa, o té l'oportunitat, d'aspirar a protagonismes actius i positius, a difondre un model propi, a influir en el curs del món d'alguna manera decisiva. N'hi ha alguns, de casos, però són ben pocs. També hi ha protagonismes negatius, evidentment –per alguna exemplaritat en la desgràcia–, però no solen ser resultat d'una aspiració ni d'un projecte sinó d'algun error fatal.

La nostra història, des de temps immemorials, ha estat l'intent de trobar un lloc propi –i comfortable– a Europa

En qualsevol cas, no ha estat aquesta la nostra història: la història nostra, des de temps que en diem immemorials –des dels Ramon Berenguer, si voleu–, ha estat, en el sentit més positiu, l'intent de trobar un lloc confortable i propi en algun marc més ampli. En el sentit més negatiu, ha portat a una tendència al sotmetiment i a la dissolució dins d'aquest marc. Són molts segles d'estar «dins» d'alguna altra estructura política –siga la Corona d'Aragó, siga la Monarquia espanyola–, molts segles d'ajustar-se a altres (som un «poble ajustadís» de mena?) còmodament o incòmodament, i això marca els comportaments polítics, les ideologies i fins els sentiments d'identitat, lligats en bona mesura a la percepció del lloc que ocupem en el món. Potser aquesta història no és aliena a la vocació *europaea* i europeista del nacionalisme català contemporani: trobar un lloc *propi* dins d'Europa era –i és– simplement trobar lloc dins d'un espai confortable. És ser, còmodament i sense risc, alguna cosa més que catalans. Com si ser *únicament* catalans (de la mateixa manera que un rus és només rus, i un polonès, polonès, i un alemany, alemany) no fóra, o no hagués estat històricament,

una definició suficient i prou segura i prou completa davant del conjunt dels pobles del món.

Hi ha una altra explicació, però, complementària i necessària: sovint, el fet o el desig de *ser europeus* l'hem vist com la nostra manera, o l'única manera, de *no ser espanyols*, de no ser definits com a espanyols, o de no reconèixer-nos, del tot o parcialment, en la identitat espanyola. Cada nacionalisme elabora, indefectiblement, la seua «ideologia nacional», un conjunt d'interpretacions, judicis, prejudicis i actituds. I una part de la nostra «ideologia» suposa i sosté –amb major o menor fonament objectiu, això és una altra qüestió– que els espanyols no són tan europeus com els europeus «de debò», i en tot cas que no són tan europeus com «nosaltres». Potser els espanyols mateixos s'han buscat aquesta percepció, a força

Afirmar l'europeïtat dels catalans ha estat una poderosa manera d'afirmar l'especificitat catalana enfront de l'espanyola

d'insistir (també hi ha una ideologia nacional espanyola, no cal dir-ho, i especialment potent) en la seua especificitat i en la seua diferència. Hi ha una Espanya del Cid, dels *conquistadores*, dels toreros i del castellano-andalusisme militant, que encaixa ben difícilment en allò que habitualment percebem com l'«europeïtat» estàndard. *Spain is different* era un lema oficial, i tots vèiem *en què* era diferent, i de qui. Ideològicament, l'orgull del «que inventen ellos» d'Unamuno: que inventen ells els diversos «aparatos inalámbricos», que es preocupen ells –els europeus o els nord-americans– del benestar material, de la indústria i del comerç, perquè la nostra especialitat, la dels espanyols, és la mística i les grans empreses espirituals. No és estrany que el catalanisme pensant, de la Renaixença fins aquest any del Senyor del 2007, haja consistit en bona mesura en una reacció permanent contra aquest «model espanyol» (possiblement grotesc, però eficaç i real) d'identitat *tan diferent*: tan diferent d'Europa, sobretot. No és estrany que afirmar l'europeïtat «normal» dels catalans haja estat una poderosa manera d'afirmar alhora l'especificitat catalana enfront de l'espanyola. En aquesta visió, Espanya era «diferent» d'Europa, i Catalunya no: la conclusió és ben clara.

El nostre europeïsm, per tant, fins i tot una certa «fascinació europea», no és del tot desinteressat ni del tot idealista: és també una manera de desmarcar-se d'un àmbit d'identitat i de pertinença que ens resulta poc atractiu, incòmode i potser poc «prestigiós», per buscar lloc en un altre

àmbit que considerem més «nostre» i més dotat de connotacions positives. Quantes vegades no ens hem sentit atrets, si no em falla la memòria dels versos, per aquell «nord enllà, on diuen que la gent és neta, lliure, desvetllada i feliç»? I quantes vegades no ens hem sentit distants d'«aquell sud» on la gent era més aviat bruta, no lliure ni desvetllada, i només era feliç anant als toros i cantant flamenco? Cada poble necessita sentir alguna forma de superioritat sobre algun altre, i si la dels espanyols era basada en les glòries imperials, la *hispanidad* o el Quijote, la nostra consistia a ser més europeus que ells. Continua produint un plaer notable –compensatori de moltes «inferioritats» paleses i constants– pensar que Barcelona és més «europea» que altres grans ciutats que sabem: més que Madrid, òbviament. I que Catalunya és «la zona més europea d'Espanya», cosa que els mateixos espanyols, com és sabut, reconeixen a contracor. O reconeixien, abans. En qualsevol cas, aquestes comparacions clàssiques, tan parcials i tan productives en termes d'autocomplaença, probablement tenien un fonament objectiu fa cent anys o cinquanta o trenta: avui, si es fan sense passió, de fonament ja en tenen molt menys, fet que devalua notablement la seua eficàcia. Ací vull fer una reflexió incidental: una part de l'anticatalanisme valencià ha sorgit d'un fons ideològic profundament antimodern i antieuropeu, combinat amb un «complex» ben típic d'inferioritat davant d'una Catalunya confusament percebuda, però no acceptada, com a «més important» i més potent pel fet de ser més moderna i menys típicament espanyola.

Ja disculparan el to una mica irònic d'aquestes observacions, però crec que eren necessàries: Europa –el fet de voler ser europeus normals i estàndard– ha estat també la nostra manera de voler fugir d'Espanya. Fins i tot de voler fugir-ne *ab initio temporis*: no és cert que «nosaltres» som fills de Carlemany –com els francesos, els alemanys i els italians del nord– i «ells» no? No és cert que per culpa d'Espanya-Castella hem estat segles –almenys de Felip II ençà– culturalment, políticament i econòmicament fora del nostre espai d'origen, que és Europa, i que ja és hora de tornar-hi per dret propi? Podria continuar fent aquestes interrogacions entre la ironia i la retòrica, però afegirien ben poc a la idea central que he volgut subratllar: que l'europeisme forma part de la ideologia nacional catalana com a element definitori

Cada poble necessita sentir alguna forma de superioritat sobre algun altre; la nostra consistia en ser més europeus que els espanyols

–«som europeus des de sempre»–, però també per reacció i distanciament: som més europeus que els espanyols. Una altra cosa, més dubtosa, és que aquesta percepció o actitud tinga alguna eficàcia comprovada. Perquè «Europa», no l'Europa ideal imaginada com a espai propi dels catalans, sinó l'Europa institucional i política, té una relació molt escassa amb les nostres fantasies.

D'entrada, no caldria ni tan sols recordar que aquesta Europa, o més exactament la Unió Europea, s'ha construït i es continua construint com un espai supranacional, espai fet de nacions, no anul·lador de les nacions. De les nacions estat, és clar, fins ara i previsiblement. L'«Europa de les pàtries» (que deia De Gaulle, i pensa tothom), l'Europa dels mercaders i l'Europa de les institucions de Brusselles, difícilment esdevindrà l'«Europa dels pobles» si entenem els «pobles» com a realitats independents dels estats constituïts. L'europeisme és un valor i un projecte que ha de ser aprofundit fins a les mateixes conseqüències democràtiques: és un projecte superior al dels antics estats tancats i en conflicte, és el fonament d'una desitjable identitat europea comuna (que encara tardarà molt, si hi arriba, a ser equivalent d'un sol espai d'identitat de caràcter nacional), però institucionalment i ideològicament, doctrinalment, fundacionalment, no es proposa reconèixer i acollir com a tals els pobles sense estat; bascos, escoços,

L'europeisme forma part de la ideologia nacional catalana com a element definitori

sos, flamencs, bretons, catalans, etc., són encara «matèria interna» dels estats respectius, no matèria europea. I és del tot il·lusori pensar que l'«Europa de les regions» és el substitut o equivalent d'aquest reconeixement.

Per tant, i com a primera aplicació o conclusió: la intensitat europeista dels pobles sense estat de la Unió Europea –i ací el cas dels catalans seria paradigmàtic– no els ha de fer imaginar que «Europa», com a organització «superior», és la solució dels seus antics conflictes amb els estats respectius. Per als nacionalismes culturals i polítics d'aquests «països sense estat» és un error integrar-se i confondre's amb les estructures «regionals» més o menys institucionalitzades, i no presentar-se justament com a defensors de nacions de ple dret (no reconegut, però dret). Les relacions orgàniques o polítiques, per exemple, de Catalunya amb el Piemont o amb Baden-Württemberg poden ser útils o interessants en molts aspectes, però no són institucionalment –i, per tant,

visiblement, conceptualment, nacionalment- diferents de les que hi tindria Extremadura: són acceptades només com de regió a regió. I Catalunya, com és obvi, accepta de participar-hi únicament com a regió espanyola. Hauria d'existir, possiblement, una «associació» de pressió conjunta –seriosa, i amb el màxim nivell i la màxima visibilitat– de les nacions sense estat de la Unió Europea (cosa difícil, sobretot per l'heterogeneïtat política dels diferents «nacionalismes» que s'hi troben: alguns, com el més conegut i cridaner a Flandes, ben poc presentables), però tal «associació» no existeix, ningú l'espera, i el resultat és que ara com ara aquestes nacions són gairebé invisibles en termes europeus. Caldria plantejar una «qüestió de les nacionalitats» dins de la Unió Europea, però els «nacionalismes» –el català inclòs– la plantegen només dins dels estats respectius. Amb la qual cosa, fer visible el propi «lloc a Europa» és rigorosament impossible, almenys en termes polítics i institucionals.

Hi ha, però, una segona qüestió. En el procés de construcció institucional de la Unió Europea, i de cessió o delegació de sobirania dels estats membres, la independència i sobirania clàssiques (reals i simbòliques) dels mateixos estats es fonamenten cada vegada menys sobre els seus atributs històrics, com ara fronteres político-policíiques, duanes, moneda i finances, relacions exteriors absolutament autònomes o exèrcits nacionals. Hi ha, tanmateix, un conjunt d'atributs i de camps d'acció política que es mantenen com a específics dels estats, i entre aquests en primer lloc els camps de la cultura, l'educació i la llengua, els espais i mitjans de comunicació de masses, i l'entrellat simbòlic específic (dels esports als «personatges» públics coneguts, de les «festes nacionals» a la «comunitat moral» i d'interessos). Possiblement, aquests atributs i camps d'acció político-ideològica tindran una creixent importància relativa: és, sobretot, en els camps de la cultura, l'educació i la comunicació on cada estat membre de la UE buscarà preservar i projectar la seua especificitat nacional, i on funcionarà a ple rendiment l'habitual i històric nacionalisme d'estat. A moltes coses poden o podran renunciar els estats, però mai no renunciaran, ans al contrari, a preservar, reforçar i projectar la seua especificitat cultural i, si és el cas, lingüística: justament perquè saben que és ací on es fonamenta i

La intensitat europeista dels pobles sense estat de la UE no els ha de fer imaginar Europa com la solució dels seus antics conflictes amb els estats respectius

on es juga la realitat, la percepció i la projecció de la pròpia identitat distintiva. Parafraçant una expressió famosa, «no és l'economia, estúpids!».

Per tant, segona conclusió o aplicació: és també en aquests camps on els pobles sense estat (els seus moviments socials, culturals i polítics, les seues institucions d'autogovern, les seues entitats cíviques, els seus intel·lectuals i els seus «líders d'opinió», els seus mitjans de comunicació, etc.) han de dur endavant una acció ideològica i de defensa-promoció més intensa, i si pot ser més eficaç (amb l'assignació de recursos suficients, per exemple, sabent que ací es juga la part més substancial de l'existència i el reconeixement de la nació). Acceptar com a propi el marc cultural, educatiu i lingüístic de l'estat és –per a aquestes nacions que no en tenen– acceptar la pròpia inexistència, o una existència parcial, subalterna i subordinada, i

Hauria d'existir una entitat de pressió conjunta de les nacions sense estat de la UE

en definitiva abocada a l'extinció. La llengua, la cultura, la comunicació, la definició simbòlica en termes propis són els camps on es juga la continuïtat (que és tant com dir la visibilitat conscient, endins i enfora) del propi espai nacional. I tot esforç en aquest terreny ha de ser, com a mínim, tan decidit i clar i «sense complexos» com el que fan els mateixos estats. Si Catalunya ha de ser, o pot ser, o vol ser, «una nació d'Europa», ha de presentar-se i definir-se com a tal nació, com a tot, no com a part, perquè si la independència política ara com ara no és o no sembla probable, la independència cultural i simbòlica és del tot imprescindible. «Ser» és «ser percebut», i ser percebut a Europa com a nació ha de ser resultat de presentar-se i projectar-se com a tal: com a nació-tot, no com a part de la nació espanyola. I això, simplement, les institucions catalanes que haurien de fer-ho no ho fan (fora d'algun cas puntual i parcial, com és una fira de llibres). No ho fan de manera seriosa i metòdica: ni abans, ni ara, ni en les previsions immediates de futur. És clar que si no ho fan de cara al propi país –fora del camp de la retòrica–, difícilment ho podran fer de cara a Europa. A Europa, per tant, Catalunya és només una regió espanyola (per als més informats, una regió potser peculiar, però poca cosa més), i no pareix que hi haja cap projecte seriós, consistent i eficaç per alterar aquesta imatge i aquesta definició i aquest lloc en el mapa. Si n'hi ha, jo no l'he vist encara.